

SKOLA, DEMOKRATI OCH KRISTENDOM

Av folkskolinspektören, fil. lic., jur. utr. kand. E. G. C. BRANDT

UNDERTECKNAD har galluperat några medborgare om skolans uppgift och mål och naturligtvis fått till svar, att barn går i skolan för att lära sig något så att de kan bli något! — Allright, men har skolan inget högre eller djupare mål, ett väsentligare? — Vad skulle det vara, har man undrat. — Kanske att fostra ungdomen till gudfruktiga och goda människor, har jag föreslagit. — Ja, kanske det, har man medgivit (med någon reservation för det i våra dar något obegripliga och ovidkommande talet om »gudfruktighet»), men därvidlag kan väl skolan inte göra så värst mycket. — Tilltron till skolans uppfostrande förmåga är tydligen inte överdrivet stor.

Och ändå har den svenska skolans målsmän, fram till våra dagars skolutredning och skolkommission, i alla tider emfatiskt hävdad, att skolans yttersta mål inte är kunskapsmeddelande utan fostran »i ordets djupaste och vidaste mening». Både 1940 års skolutredning och 1946 års skolkommission accepterar självfallet det gamla humanistiska bildningsidealet: en harmonisk utveckling av människans alla anlag, intellektuellt, fysiskt, moraliskt. Då blir resultatet »personlighetsdaning», »sann bildning». Religionens bildningsvärde har tillförne skattats mycket högt. I den klassiskt vordna lilla skriften *Om bildning* av Hans Larsson citeras ett uttalande från en diskussion: Själv har jag mer än en gång vid beröring med äldre kvinnor av bondeståndet, som varit framstående genom religiöst intresse, blivit förvånad över den finhet och ädelhet i väsendet, jag hos dem mött, eller jag skulle vilja säga verklig själsbildning. Hans Larsson tillägger för egen del, att ingen kan bestrida, att den sanna religiositeten har förmågan att på detta sätt förädla hela personligheten.

Tittar man lite närmare på våra två skolkommittéers precisering av skolans målsättning, så finner man sådana förträffliga uttalan-

den (skolutredningen) som att skolan skall lära ungdomen vad det innebär att vara svensk, medborgare i ett fritt land, medarbetare i ett folkstyrt samhälle, medansvarig för sitt folks framtid, och (skolkommissionen) att det viktigaste av allt är att skolan skapar demokratiska människor. Det är faktiskt många och djupsinniga svenska ord som slösats på karakteristiken av skolans mål. Och ändå är ingen svensk karakteristik så stringent och slående som den som rektor Thomas Arnold i Rugby för mer än hundra år sen formulerat — och efter honom en mängd brittiska statsmän fram till Winston Churchill accepterat — i de två kända orden, att skolan skall skapa »christian gentlemen», alltså män med kristen livsyn och social ansvars känsla.

De engelska public schools har sannerligen inte varit några pluggskolor med ensidigt intellektuell inriktning, och kontinentala (och nordiska!) skolmän har också begabbat dessa skolor för deras elevers okunnighet i åtskilligt som »varje bildad människa bör veta», men de har faktiskt genom idrott och självstyrelse skapat en anda av solidaritet och kamratskap mellan ungdomarna, vilket tagit sig lysande uttryck, och målmedvetet — alltså i gärning och inte bara i vackra ord — fullföljt riktlinjen, att känslor och viljelivets fostran är viktigare än kunskapsmeddelandet. Så har också den brittiska internatskolan, som förvisso varit och ännu är en »överklasskola» trots de många scholarshipen, fostrat kristna gentleman, som nationen kunnat lita på i alla situationer och som förstått att skicka sig rätt i livets alla skiften.

Varför har vi svenskar inte tagit upp mer av engelsmännens pedagogik än vi gjort? Vi har inte tyckt oss kunna, därför att våra förutsättningar och traditioner varit så annorlunda! Den engelska mönsterskolan — public school av Etons och Rugbys typ — har varit en skola för ekonomiskt oberoende pojkar, som skulle bli godsägare, industrimän och statsmän, medan våra läroverk är skolor för vanliga enkla ungdomar, som måste skaffa sig kunskaper så att de kan klara sig i hård tävlan på alla möjliga levnadsbanor. Högsta möjliga betygssumma i realen och studenten har stått som skolans oskrivna men självklara faktiska mål! Hur vore annat förresten tänkbart så stark som tillströmningen är till bäst honorerade karriärer? Hur ska rättvis gallring gå till? Det är lätt att säga, att nu ska vi modernisera metoderna i den planerade enhetsskolan, så att självverksamheten och karaktärsdanningen mera kommer till sin rätt än fallet varit i det hittillsvarande »plugget», men samtidigt måste ju skolan göras tillgäng-

lig för alla — »demokratiseras» — och studiebegåvningarna tillvaratagas. Vi kan uppenbarligen i »rättsvisans namn» inte undvara betyg, prov och examina av alla de slag.

Det är dessvärre mycket svårt att inse hur vi med våra traditioner och »demokratiska» krav ska kunna komma ifrån pluggskolan med dess ensidiga intellektualism — hur gärna vi än vill. Det återstår att hoppas, att det åtminstone inte ska bli värre »plugg» i den nya medborgarskolan än i de gamla läroverken. De som härvidlag har något att säga till om, alltså statsmakterna och ej minst »tredje statsmakten», måste göra allvar av sin principiella inställning, att uppfostran verkligen är något lika viktigt som undervisning. Och då kommer man inte ifrån att ta ställning till religion och kristendom. All vettig målsättning är därför utan omöjlig.

Antagligen skorrar det engelska uttrycket »christian gentleman» löjligt i många svenska öron. Varför? Svar: den hos oss långt avancerade sekulariseringen! Inte ens skolkommisionens majoritet (d.ä. jämnt hälften av dess tolv medlemmar med ordförandens utslagsröst) har vågat sig på att såsom 1940 års skolutredning klart hävda, att skolans kristendomsundervisning ska meddelas på ett sådant sätt, att den kan utgöra grunden för en kristen livsåskådning. Den har väl ingenting däremot, men den frågar likväl, huruvida undervisningen ska vara objektiv *eller* direkt syfta till att lägga grunden till en kristen livsåskådning. Meningen är väl att detta direkta syfte inte får finnas. Skolkommisionens andra hälft vill i objektivitetens namn ha bort kristendomen som särskilt skolämne och naturligtvis morgonandakten. Kommisionens sekreterare, rektor Stellan Arvidson, som är en förträfflig människa, bra skald och dålig filosof, är intill ryggmärgen sekulariserad. Han har visat sig kunna föra en religionsdebatt i högst polerade former (Kristendomen. Mot. För. Natur och Kultur 1946), och hans ståndpunkt är den, att den kristna världsåskådningen är ohållbar och falsk medan den s. k. dialektiska materialismen är hållbar och sann. Någon kristendomshatare är han naturligtvis inte och han accepterar som så många andra hyggliga sekulariserade människor vissa kristna »värden», i den fåvitska tron att de låter förena sig med en materialistisk filosofi och kan bestå och fortleva utan kristendom.

Det är naturligtvis tillåtet för Stellan Arvidson och andra frigjorda människor att tro på möjligheten av en rent human sekulariserad kultur, men en sådan uppfattning beror förvisso på bris-

tande klarsyn. Detta borde vara lättare att inse den dag i dag är — för oss som upplevt både nazism och bolsjevism — än för t. ex. femti år sen. Men redan på 1880-talet skrev den schweiziske historikern Jacob Burckhardt gentemot sin tids optimistiska humanister, vilka siade om en obruten framstegslinje för Västerlandet, att de tog storligen miste, emedan Västerlandet har en framtid endast så länge kristendomen är levande — just de s. k. framstegsmännen, som motarbetar kristendomen, arbetar därmed barbariet i händerna. Och så förutsäger Burckhardt, med profetisk klarsyn, att Västerlandet inom några decennier kommer att få bevittna en renässans av våldsläror som ingen tidigare kunnat drömma om: despotismen ska resa på huvudet, ett skräckinjagande huvud, och uniformsklädda massor ska hylla allsmäktiga ledare, mera absoluta än någonsin furstarna av Guds nåde! Har manne Stellan Arvidson och andra välmenande »humanister» tagit del av denna profetia, som här återgivits efter Alf Ahlberg? Eljest är det ju frågan om dagens verklighet. Har den ingenting att säga oss!

Alla hyggliga människor, inom och utom skolkommissionen, är naturligtvis ense om att också skolan har en uppgift att slå vakt om de »västerländska värdena», vilka stundom och med all rätt kallas »omistliga». Men vad är väl »västerländskt»? Så sant det är att alla kulturer har vuxit upp kring en religion som sitt skapande centrum, så sant är det att kristendomen är centrum i Västerlandets kultur. Detta är ju ett rent historiskt faktum, och det är ofattbart att inte också personligen »frånvända» människor begriper det — och handlar därefter. »Att tänka sig begreppet västerländskt utan kristendom är ungefär lika logiskt som att tänka sig begreppet ryggradsdjur utan ryggrad. Västerlandets största och djupaste yttringar inom tänkande, dikt och skapande konst har i så stor utsträckning burit kristendomens stämpel, att man inte kan föreställa sig de ena utan de andra.» (Knut Hagberg: Den kristna tanken.)

När skolkommissionen såsom skolans eftersträvansvärda mål uppställer fostran av demokratiska människor, så ligger detta mål förvisso helt i kristendomens linje, ja det kan rätt besett inte nås utan kristendomens hjälp. Ty faktum är ju att den västerländska demokratien har historiskt utvecklats på kristendomens grund eller, såsom någon uttryckt det, kristendom och demokrati är tvillingar. Så ser bland andra Tysklands gamle vördnadsvärde historiefilosof Friedrich Meinecke (han lever ännu, nittioårig!) på saken, och i sin nyligen till svenska översatta bok *Den tyska kata-*

strofen (med förord av professor Nils Ahnlund) ger han alla humanister och demokrater en tankeställare: När pastor Niemöller protesterade mot Hitler, så representerade han i själva verket vida mer än sin egen kyrkas trosåskådning, i honom reste sig hela den kristet-västerländska traditionen från två årtusenden!

Förutsättningen för demokrati och en mellanfolklig rättsordning är självfallet att man åtminstone i teorien accepterar vissa gemensamma moralnormer, d. ä. en etisk värdegemenskap, och historien visar oförtydligt, att en sådan inte kan förankras i något annat än religiös tro. Västerlandets och därmed också uppfostrans kris består just däri, att de andliga grundvalarna för Västerlandets kultur underminerats genom sekulariseringen eller, annorlunda uttryckt, att de kristna normerna mist åtskilligt av sitt grepp om människosjälarna. Detta grepp får inte ytterligare slappna på skolans tillskyndelse — genom någon eftergift åt vad man skulle kunna kalla falsk och opåkallad objektivitet i skolans inställning till kristendom och kristendomsundervisning.

Naturligtvis kan man på sätt och vis säga, att skolkommisionens minoritet hävdar en mera konsekvent, dvs. ytterligtgående, objektivitet i kristendomsundervisningen än vad majoriteten gör, men den objektiviteten är av ondo, ty den arbetar den moraliska nihilismen i händerna (vare sig man avser det eller inte) och försvagar därmed skolans insats som värn för vår kultur. Om alla livsåskådningar är principiellt likvärdiga — ateistisk materialism likvärdig med kristen idealism — vilket mirabile dictu synes vara kommissionsminoritetens uppfattning (tar jag fel, ber jag om ursäkt; den minoriteten närstående sekreteraren anser ju t. o. m. materialismen vara »sannare» än kristen livsåskådning), så skall naturligtvis i objektivitetens och konsekvensens namn den onekligen kristet betonade morgonandakten bort från timplanen och kristendomsämnet berövas sin gamla privilegierade ställning som särskilt skolämne och upplösas i förefintliga s. k. orienteringsämnen.

Dessbättre accepterar inte majoriteten av de svenska lärarna — och inte heller deras överhet, skolöverstyrelsen — en sådan skumögd objektivitet, ty all sekularisering till trots förhåller det sig ju ännu så som halva skolkommisionen betygar, att kristendomen mer eller mindre utpräglat omfattas av majoriteten inom vårt folk. Visserligen snarare mindre än mera utpräglat, men den lever dock ännu i våra värderingar och har tryckt sin stämpel på vårt samhällsliv.

Det får därför var någon måtta på den frihet och auktoritetslöshet, vari och vartill vår ungdom ska uppfostras. Med glädje konstaterar man, att vårt högsta skolstyre icke är av annan mening! Förvisso ska ungdomen uppfostras till frihet och självbestämning — till »autonomi» — och till att göra vad rätt och gott är för det rättas och godas egen skull, men ungt folk (och en del gammalt också, för den del) behöver auktoritativ ledning, så länge de själva inte har någon ordentlig moralisk ryggrad, eftersom sann frihet ingalunda är att göra vad helst man vill och lyster utan vad man bör och skall — och därtill kräves normer, som gått en i blodet, dvs. helgats av religion och av religion påverkad tradition. Sådana värderingsnormer förmedlar kristendomsundervisningen, då den bedrives med vederbörligt allvar, och det kan väl aldrig anses såsom stridande mot en rimlig objektivitet, att lärare vid lämpliga tillfällen ger eftertryck åt de kristna normernas höghet och förpliktande makt.

Det är en god sak, att skolans kristendomsundervisning efterhand blivit allt mindre konfessionellt-dogmatisk och allt mera historiskt-objektiv, ty desto bättre torde den nå sitt höga syfte, vilket förvisso inte är enbart kunskap utan just personlighetsdaning och självfallet daning efter ett *kristet* personlighetsideal. Så länge svenska lärare inte är förbjudna att »uppfostra», är de inte heller förbjudna att »påverka» sina lärjungar, ty uppfostran är påverkan, och människor uppfostrar mera genom vad de *är* än genom vad de säger och gör. Kan något vara mera önskligt än att vår ungdom blir påverkad i kristen anda! Påtryckning och propaganda är av ondo (och bär förresten ringa frukt, ty man märker avsikten ...), påverkan är av godo, och gränsen mellan tillbörligt och otillbörligt får dras av pedagogisk takt.

Någon skuggrädsla för att skälig objektivitet ska trädas för nära, behöver man sannerligen inte hysa i våra ytterligt neutrala skolor. Lärarna är gemenligen så rädda för att dra in »politik» i skolan, att de knappt vågar sig på ett frimodigt ord för att ur kristen och svensk synpunkt belysa dagsaktuella händelser, som kränker rättsmedvetandet. Partipolitiken har självfallet inget att beställa i skolan, men däremot skall och måste ju den gemensamma grundval, på vilken hela vårt fria samhällsskick vilar, läggas fast redan i ungdomens sinnen. Ungdomen bör tidigt få lära sig, att det trots olikheter i politisk uppfattning finns vissa för alla demokratiska partier gemensamma värdenormer (med kristet förtecken!), vilka inte får svikas av hederliga människor. Men

hur har männe skolan, både den högre och lägre, utnyttjat de utomordentliga tillfällen, som under krigs- och efterkrigsåren erbjudits för att i belysning av de totalitära staternas framfart inpränta hos ungdomen vad det i sanning innebär att »vara svensk, medborgare i ett fritt land, medarbetare i ett folkstyrt samhälle, medansvarig för sitt folks framtid!»! Åskådningsmaterial har sannerligen inte saknats, men det kan inte tillgodogöras utan — politik. Och en politik, som är underbyggd av kristna normer.

Vilken roll kristendomen spelar som ankarfäste för demokratiska ideal, därom berättar professor Tingsten — själv »ateist» — i en intressant artikel Amerikansk idealism i Dagens Nyheter februari 1948. Det kan inte betvivlas, skriver han, att kristendomen fortfarande är en central faktor i amerikanskt samhällsliv och att hela den amerikanska debatten är genomsyrad av tro på eller åtminstone vördnad för kristendomen samt att enligt alla undersökningar antalet gudstroende är överväldigande högre än i någon jämförlig europeisk stat. I självständighetsförklaringen, i Lincolns proklamationer, i Franklin Roosevelts tal, i kommittébetänkanden och kongressdiskussioner — överallt finner man önskan att helga och rättfärdiga genom åkallande av en högsta makt. Det är därför, summerar Tingsten, som den religiösa linjen sammanfaller med den humanitetens, toleransens och frihetens linje, vilken i Amerika mer än i något annat land utom England (!) blivit *förpliktande tradition* (kurs. av undert.). Tingstens omdöme om den amerikanska mentaliteten och det andliga livet i USA tycks helt samstämma med Nathan Söderbloms i hans bok Från Uppsala till Rock Island. Det amerikanska samhället och dess skola är i själva verket långt mindre sekulariserat än det svenska och har därför också större motståndskraft mot nedbrytande tendenser — inklusive »kulturbolsjevism».

Liksom England står i stor tacksamhetsskuld till public schools för det förnäma bildningsideal, som de så lysande framburit, så har den amerikanska staten mycket att tacka den skola för, vilken framför andra blivit kallad »demokratiens skola»; dess insatser för att i ungdomens sinnen befästa de demokratiska idealen är högst betydande. Man kan ju, om man så vill, i vårt mera sekulariserade land skratta åt faktum, att amerikansk ungdom i skolan får lära sig »självständighetsförklaringen» med dess religiösa inspiration såsom katekes och att innebörden av densamma analyseras och kommenteras ur jämlikhetens och demokratiens synpunkt, vilken sammanfaller med det kristna evangeliets — men re-

sultatet av denna undervisning (vilken som bekant inte kompletteras med särskild religionsundervisning eftersom varje samfund har sin!) är anmärkningsvärt gott, därför att lärarna *tror* på sin förkunnelse, själva är religiöst orienterade och hemmens inställning är positiv och kongenial. Det är naturligtvis därpå allt hänger! Kristna hem, kristna skolor, kristen ungdom.

Men sekulariseringen har nog avancerat också i USA. Även där klagar statsmän och uppfostrare — väl inte helt utan skäl trots Herbert Tingstens optimistiska vittnesbörd — att uppfostran saknar kärna och substans, därför att de moraliskt förpliktande handlingsnormerna befinner sig i upplösning i samband med tilltagande »gudlöshet».

Ingen vet om sekulariseringen står att hejda. Men ett är säkert som amen i kyrkan, och det är, att *om* uppfostrans mål verkligen är skapandet av demokratiska människor, såsom skolkommissionen och alla goda svenskar håller före, så kan detta mål nå endast genom en renässans för kristna normer. Med kristendomen står och faller Västerlandet, dess demokrati och demokratiska skola. Tron på möjligheten att fostra demokratiska människor är knuten till hoppet om kristendomens makt i människohjärtan och därmed i människors samhällen. Ave crux, spes unica.